

Marx nevytvořil vlastní sociologickou teorii, pak by bylo plně postačující zařadit jej mezi osobnosti patřící do encyklopedie, a ne mu věnovat celý jeden svazek edice.

Výše uvedenými úvahami nechci v žádném případě zpochybňovat vysokou hodnotu a užitečnost edice *Sociološka hrestomatija*. Publikované knihy však nesou znamení své doby a domnívám se, že může pouze prospět, když v pohledu na to, co je kolem nás, bude i trochu kritičnosti. V každém případě jsou tyto knihy zajímavé i pro československého čtenáře, a to nejenom pro svoji jazykovou příbuznost, ale i proto, že jsou již na světě, a tedy k dispozici ihned, zatímco v československých podmínkách budeme muset na podobné práce ještě určitou dobu čekat.

Na závěr lze vyjádřit přesvědčení, že i další publikace edice *Sociološka hrestomatija* budou brzy vydány a že i hrestomatie jednotlivých sociologických disciplín je budou v nejbližší době následovat a přicházet do zorného úhlu československých sociologů. Nechat v současném období stranou jugoslávskou sociologii by znamenalo opakovat chyby uplynulého období, kdy byly celé oblasti sociologického myšlení zamlčovány a popírány.

Jiří Světek

Peter L. Berger. The Capitalist Revolution. Fifty propositions about Prosperity. Equality and Liberty, New York, Basic Books 1986, Inc., Publishers, s. 262.

Peter L. Berger není v naší zemi neznámým autorem. Již v šedesátých letech vyvolala pozornost jeho kniha *Pozvání do sociologie, kterou jsem recenzoval* (P. L. Berger: *Invitation to Sociology*. Harmondsworth 1966, in: *Problémy soudobé sociologie*, Univerzita Karlova, Praha 1968). Známa je i společná práce s T. Luckmannem – *The Social Construction of Reality* z roku 1966. V sedmdesátých letech jsou Berger i Luckmann také zařazováni do určitého proudu fenomenologicky orientované sociologie. Obase také od šedesátých let zabývají sociologii náboženství. Berger, jehož názory lze charakterizovat jako kritické a humanistické s určitými sympatiemi k socialismu, postupně přechází ke stanoviskům odlišným. To se projevilo již v jeho knize z roku 1976, nazvané *Pyramidy obětí*. Vyjadřuje v ní nedůvěru ke dvěma mýtům, jímž nelze věřit. Je to mýtus růstu a mýtus revoluce. Obě strany, které tyto mýty hlásají, jsou něčím vinny a za něco nesplněného odpovídají. Přitom Berger uznává, že kapitalismus i socialismus mají své přednosti a nedostatky. Náklady socialismu však nejsou přiměřené jeho výsledkům.

Vývoj Bergerových názorů však pokračoval a konec sedmdesátých let a léta osmdesátá jsou obdobím dalších změn jeho názorů na poslání a úkoly sociologie i na vývoj socialismu. Je kritizován v USA i v jiných zemích za konzervativní názory a postoje, je zařazován poté, kdy podepsal takzvanou Hartfordskou výzvu (manifest skupiny konzervativních teologů), i v americké sociologii ke stoupencům konzervatismu, k němuž patří D. Bell, I. Kristol, G. Gilder, N. Podhoretz, R. Nisbet aj.

V roce 1986 vychází Bergerova kniha, které byla ještě před vydáním velmi aktivně doporučována a po vyjití hojně komentována. Byla očekávána s napětím i hodnocena téměř ve všech případech jako práce autora, který je uznáván z hlediska svých prací dřívějších i jako autora, který jako stoupenec konzervatismu může a musí být pro závažnost svých stanovisek čten a hodnocen. Nakonec i sám název knihy je dosti paradoxní, protože i liberální stoupenci kapitalismu nejsou zvyklí spojovat kapitalismus s pojmem revoluce.

P. Berger je nyní profesorem a ředitelem Institutu pro studium ekonomické kultury na Univerzitě v Bostonu. Jeho kniha je rozdělena na Úvod a deset kapitol. Obsahuje poměrně rozsáhlý poznámkový aparát, jmenný a věcný rejstřík. V úvodu Berger vychází ze skutečnosti, že kapitalismus je většinou chápán jako konzervativní síla. Proto se název knihy může zdát divný. Ale podle Bergera je pojetí kapitalismu jako konzervativního řádu zavádějící. Naopak kapitalismus byl od svého vzniku silou kataklyzmatických transformací v jedné zemi za druhou. Kapitalismus přece radikálně změnil každou materiální, sociální, politickou a kulturní stránku společnosti, již se dotkl. Pokračuje v tom i dnes. A právě pochopení tohoto nárazu kapitalismu na moderní společnost je velký a důležitý intelektuální úkol. Cílem

knihy je podat nástin týkající se vztahu mezi kapitalismem a společností v moderním světě. Každá kapitola (s výjimkou první a poslední) obsahuje různé propozice, které autor předkládá na základě empirické evidence. Jsou to přesné hypotézy jak je tento termín chápán v sociálních vědách. To znamená, že své propozice nepovažuje za filozofické, etické nebo v nějakém smyslu apriorní. Jako hypotézy mohou být podrobeny empirickému testování a takto i falzifikaci, tj. vyvrácení. Berger dokonce očekává, že budou popřeny zčásti nebo jako celek, ale takové popření musí být založeno na empirické evidenci. Empiricky orientované teorie kapitalismu a společnosti neexistují nyní v přítomnosti, a to ani v marxismu. Všechny marxistické teorie kapitalismu sdílejí onu zvláštní směs vědy a proroctví, což je i hlavní intelektuální vada marxismu i zdroj jeho myticko-poetické přitažlivosti. Berger ale přiznává, že jedině marxismus se pokoušel konzistentně integrovat do jedné teoretické konstrukce ekonomické, sociální, politické a kulturní dimenze kapitalismu. Proto musí autor pojednávat o marxismu v kritickém duchu. Marxismus totiž dnes nevyhovuje požadavku na souhrnný teoretický rámec pro pochopení vztahu mezi kapitalismem a společností v moderním světě. Ale i různé nemarxistické teorie kapitalismu takových autorů jako M. Weber, J. Schumpeter nebo F. A. Hayek rovněž nevyhovují. Existuje tedy velká mezera v současné intelektuální oblasti, kterou nezaplní ani Bergerova práce. Autor chce skromně podat jen částečný dílčí příspěvek k interpretaci lidské skutečnosti, protože je nad síly jedince udělat víc.

Přes všechny výhrady vůči nedostatkům soudobého marxismu ve vztahu k potřebám vědecké teorie soudobého kapitalismu Berger uznává, že Marx byl jeden z intelektuálních obrů moderní doby. Ale již od svého začátku byl prý marxismus postižen svou metodologickou výchozí vadou, že totiž zakládá své vědecké zkoumání na filozofii, což podkopávalo jeho status empirické disciplíny. Dodnes je marxismus zatížen tím, že jeho nadřazené vědecké nároky nejsou empiricky testovatelné, jsou to spíše apriorní tvrzení, která se nedají falzifikovat. Marxistické obvykle kladou otázky, na něž již znají odpověď. To je velmi užitečná metodologie pro proroctví, ale rozhodně poškozuje vědeckou práci. Tak například podle Bergera pracovní teorie hodnoty je založena na apriorní představě, která nemůže být empiricky testována nebo falzifikována. Uznává ale, že Marxova teze o sestupné tendenci míry zisku může být empiricky testována. Za zvláště velkou slabost marxismu považuje nejen nedostatek teorie o soudobém kapitalismu, ale i neschopnost podat teorii současného socialismu včetně neúspěchu teze, že jedině marxistický socialismus může vyvolat úspěšný rozvoj třetího světa.

Při hodnocení koncepcí M. Webera, J. Schumpetera a F. Hayeka autor nechce vyvracet ani marxismus, ani vývoj nemarxistických názorů, chce spíš pozitivně vypracovat životaschopný teoretický rámec. Ve svém úsilí o současný teoretický rámec pro pochopení kapitalismu pracuje s pojmem ekonomické kultury. Ten je inspirován pojmem politická kultura. Teorie ekonomické kultury kapitalismu bude zkoumat sociální, politické a kulturní matrice kontextu, v němž působí zvláštní ekonomické procesy. V tomto termínu není žádná jednosměrná kauzalita. To znamená, že se nepředpokládá, že kultura determinuje ekonomiku nebo naopak. Je třeba zkoumat, jak je kapitalistická ekonomika spjata s tím, co Marx označil za třídy, protože kapitalismus odstranil jiné typy stratifikace. Berger věnuje dále velkou pozornost zkoumání vztahu kapitalismu a demokracie a vztahu kapitalismu k individualismu, k různým formám politického uspořádání a různým formám hodnot.

V celé své práci a pak i souhrnně v závěru formuluje Berger padesát propozic, z nichž každá je hypotetická, může být empiricky testována a falzifikována. Čeká na vyslovení verdiktu vědeckého společenství, které je vázáno na disciplínu empirického zkoumání. Teorie, kterou chce nastínit, patří do fungující aktivity empirické sociální vědy. Nejde o práci filozofickou ani etickou. Nezastává žádné filozofické nebo teologické postoje, které by vedly k přijetí nebo odmítnutí kapitalismu. Nechce však popírat, že jeho kniha má jasně prokapitalistické implikace. Říká, že je příliš sociolog na to, aby nepředpokládal kritiku, že prokapitalistický předsudek ovlivnil a determinoval jeho výsledky. Popírá to však. Zdůrazňuje, že začínal svou vědeckou dráhu před více než 15 lety jako člověk, který byl velice nakloněn myšlence, že socialismus může být humánnější formou ekonomické a sociální organizace. Byl to však čirý tlak empirické evidence, zaregistrovaný lety práce v jeho myšlení, který ho přinutil dospět k postoji a stanovisku, které zastává dnes. Říká rovněž, že k ironii jeho profesionální kariéry patří fakt, že se pohyboval doprava v době, kdy většina jeho kolegů směřovala v sociálních vědách doleva. Po této části úvodu Berger podává přehled studií a způsobů seznámení se světem nejen Latinské Ameriky, ale se světem Dálného východu, Japonska a zemí „malých draků“ s jejich imponujícím hospodářským vývojem (Taiwan, Jižní Korea, Honkong a Singapur).

V první kapitole analyzuje kapitalismus jako jev. Všímá si jeho počátků jak z hlediska faktického formování, tak i vytváření jeho pojmu. Kapitalismus historicky spojuje s industrialismem a také s problémy modernizace. Velký důraz klade na rozlišování procesů vývoje kapitalismu a vlastních procesů modernizace, které jsou spjaty s technikou. Kapitola druhá je věnována materiálnímu životu a jevu, který nazývá roh hojnosti. Zde formuluje první dvě propozice. Průmyslový kapitalismus rozvinul největší produktivní sílu v lidských dějinách. Žádný jiný řád nebyl s to zplodit srovnatelnou produktivní moc. Druhá propozice zní: Ekonomie orientovaná na produkci pro trh poskytuje optimální podmínky pro dlouhodobou a stále se rozšiřující produktivní kapacitu založenou na moderní technologii. Berger se nevyhýbá argumentům, že kapitalismus rozvíjel své produktivní síly také na úkor lidských nákladů. Připouští toto pro Anglii i další kapitalistické země. Zároveň však poukazuje na to, že technická modernizace a ekonomický růst vyvolávají nerovnost příjmů a bohatství, která se postupně snižuje. Ovšem tyto změny jsou podle Bergera vyvolány působením technických a demografických sil a jsou relativně nezávislé na formách socioekonomické organizace.

Kapitola třetí je věnována třídám s podtitulem žebřík úspěchu. Kapitalismus postupně nahradil jakékoli druhy stratifikace třídní strukturou. Ta je označována za ordinérní a ti, kteří kriticky nazývali kapitalismus vulgárním (hlavně aristokracie), měli pravdu. To se ovšem změnilo, protože rostly střední třídy a byrokratické typy nahradily klasicky podnikatelské. Berger operuje bez výhrad známým schématem oddělení vlastnictví a kontroly. Rozvoj sektoru služeb spojuje s novou třídou, kterou nazývá po vzoru mnoha jiných autorů knowledge class. Jinou známou propozicí formuluje Berger jako souvislost industrializace s růstem mobility. Je to prý modernizace a ne kapitalismus, který podstatně formuje sociální mobilitu. Je prý vůbec chybou marxismu, že připisuje kapitalismu mnohé z toho, co je produktem modernizace. Další propozice se týká skutečnosti, že průmyslový kapitalismus, pokud je spojován s politickou demokracií, podporuje spíše otevřenost ve stratifikačním systému. Naopak průmyslový socialismus zasahuje do procesu mobility přes politiku a ideologii a tím snižuje mobilitu a volnou hru, která je v obou systémech založena na bázi industrialismu. Pod vlivem názoru amerického autora M. Novaka se Berger přidržuje teze o existenci dvou středních tříd v USA, mezi nimiž existuje konflikt. Je to konflikt mezi starou střední třídou a novou zaměstnanou v produkci a distribuci symbolického vědění. Zajímavé je tvrzení, že nová střední třída v kapitalistických zemích a v USA zvláště je antagonistická vůči kapitalismu. Celkově však je třetí kapitola více opakováním tezí jiných autorů a zde je Berger málo původní nebo podnětný. Proto také tato kapitola končí tvrzením, že kapitalismus nemůže být ani haněn, ani chválen za třídy jako sociální jev, ani za dynamiku moderní sociální mobility.

Čtvrtá kapitola je věnována analýze souvislosti mezi kapitalismem a politickými svobodami. Zde Berger formuluje přísně tezi, že všechny demokracie jsou kapitalistické a žádná demokracie není socialistická. Sem by však také patřilo empiricky zjiitelné tvrzení, že mnohé kapitalistické státy jsou nedemokratické. Zajímavé je však přiznání, že kapitalismus je nutnou, ale ne dostatečnou podmínkou demokracie. Pokud jde o socialistické země, postulují Berger jejich politický vývoj jako nedemokratický s tendencemi k totalitě nebo autoritativnímu režimu, i když obecně připouští možnost demokratizace socialistických zemí. Pro kapitalismus pak formuluje souvislost mezi růstem výroby a možným tlakem na demokracii tam, kde dosud není. Obecně kapitalismus podporuje zprostředkující autonomní struktury. V této kapitole Berger konstatuje že z faktu korelace mezi kapitalismem a demokracií nutně vyplývá fakt korelace mezi demokracií a respektováním lidských práv. Moderní kapitalismus má podle Bergera nejen nejvyšší produktivní sílu, ale také sílu osvobozující. V byrokratických korporacích je však tendence růstu vlivu manažerského typu proti individu podniku. Podle Schumpetera je osvobozující síla kapitalismu zatížena jeho destruktivní tendencí.

V kapitole páté se Berger orientuje na problematiku kapitalismu a osobního osvobození. Právem spojuje vývoj kapitalismu s růstem individualismu. Zajímavé jsou údaje z vývoje v Anglii, kde prvky individualismu a liberalismu byly založeny dříve než došlo k rozmachu klasického kapitalismu. To by však svědčilo o tom, že růst osobní svobody a liberalismu je spjat již s rozvojem prosté zboží výroby a nemusí být spojován až s rozvinutým kapitalismem. Ale obecně platí podle Bergera teze, že buržoazní kultura na Západě a zvláště pak v protestantských zemích produkovala typ osob silně poznamenaných jak hodnotou, tak i psychickou realitou individuální autonomie. Kapitalismus však musí také vytvářet instituce, které spojují anonymní aspekty individuální autonomie s pospolitostní solidaritou. Sem patří především rodina a náboženství.

Šestá kapitola je analýzou souvislosti kapitalismu s vývojem. Zde Berger tvrdí, že fakticky teorie závislosti rozvojových zemí na kapitalismu nemusí být a většinou není překážkou jejich vývoje. Pro potvrzení své propozice se odvolává na zkušenost průmyslového rozvoje na bázi kapitalismu ve východoasijských zemích. Jejich vývoj rozebírá v sedmé kapitole své knihy. Konstatuje, že ve východní Asii se zrodil nový typ nebo model industriálního kapitalismu. Tento vývoj potvrzuje převahu kapacity produktivní síly průmyslového kapitalismu při zvýšení materiální úrovně velké masy lidí. Navíc tento vývoj nepotvrzuje tezi, že raný ekonomický vývoj moderního kapitalismu musí nutně vést k růstu nerovnosti příjmů. A co je pro Bergera nejdůležitější, vývoj kapitalismu v zemích východní Asie nepotvrzuje předpoklad, že závislost zemí, v nichž se začíná rozvíjet kapitalismus, na mezinárodním kapitálu musí brzdit tento vývoj. Východní Asie se zeměmi rozvoje kapitalismu představuje podle Bergera špatnou novinku pro marxismus. Všechny tyto společnosti jsou charakterizovány silnými státními intervencemi do ekonomiky a jsou značně reglementovány a byly takové od začátku. Upřímně však přiznává, že rozvoj kapitalismu ve čtyřech východoasijských společnostech podporuje velmi málo tezi, že úspěšný kapitalistický vývoj plodí tlak na vývoj k demokracii. To souvisí se zvláštnostmi toho, že východoasijský kapitalistický vývoj je možný i v nedemokratických režimech a v neindividualistických kulturách. Ale to svědčí o tom, že demokratické a individuální procesy mohou být vneseny do procesu rozvoje kapitalismu tlakem zvenčí.

Osmá kapitola je pro Bergera kontrolním případem pro prověření druhého případu vzniku kapitalismu v podmínkách, které nebyly totožné s rozvojem kapitalismu v Evropě a v USA. Nepopírá industrializační úspěchy socialistických zemí, jež však spojuje podle své dřívější teorie s procesem modernizace, který má obdobné účinky v zemích kapitalistických i socialistických. Ale další souvislosti již nejsou založeny jen na bázi modernizace, ale jsou dány defekty socialismu. Je to direktivní plánování, které plodí byrokracii a ta zase nevykonnost. Plán zřídka kdy působí tak, jak se předpokládá. Proto formuluje propozici, že existuje vnitřní souvislost mezi socialismem a totalitním nebo autoritativním režimem. V této souvislosti se také dotýká problematiky třídní stratifikace, kdy uvádí velmi rozmanitě a navzájem si odporující výměry stratifikace v socialistických zemích. Sociální mobilitu v socialistických zemích odvozuje z modernizačních procesů, které jsou modifikovány politickými privilegii. Tyto dva procesy jsou interakční a současně kontroverzní. Berger je skeptický vůči takzvanému tržnímu socialismu, protože podle jeho mínění zavedení tržního mechanismu narazí na privilegia patrimoniální elity, která obhájí své skryté zájmy. Navíc modifikace industriálního socialismu prostřednictvím tržního mechanismu se ještě setká s ekonomickými limity, které jsou způsobeny neschopností umělého trhu napodobit kapitalistický trh. K dalším nedostatkům průmyslového socialismu řadí rozpor mezi kolektivismem a individualismem. Modernizace přináší v socialismu zeslabení tradiční pospolitostní solidarity, a to usnadňuje růst moderního „individualismu“.

V deváté kapitole autor srovnává kapitalismus a jeho reálné působení se socialismem v souvislosti s otázkou legitimacy obou typů společností. Sílu i určitou přednost socialismu a marxismu spatřuje v tom, že funguje jako mýtus a je vlastně dědicem komunitních tradic západního křesťanství. Lidé podle Bergera nejsou připraveni riskovat své životy pro vědeckou teorii. Marxismus je vlivný a silný a je legitimován svou sekularizovanou formou eschatologie. Navíc je marxismus syntézou mezi modernizujícími a protimodernizačními tématy. Je moderní a modernizující ve všem, co je spojeno s názvem „vědecký socialismus“, nejen v étosu racionální kontroly a řízení v duchu ideálů osvícenství, ale také ve zdůrazňování hodnot svobody, rovnosti a bratrství a ideje pokroku. Je protimodernistický, slibuje také vykoupení od neduhů modernizace, od odcizení a zvěčnění, krajního individualismu a egoismu, motivu zisku a zásady boje všech proti všem. Marxismus tak slibuje i plodí modernizaci, ale také obnovení všech ztracených pokladů moderního života. Další jeho vlastností je skutečnost, že poutá intelektuály. To Berger vysvětluje pojmem skrytých zájmů této skupiny. Intelektuálové mají sklon podporovat socialismus, protože věří, že jim dá moc a privilegia, jež jim odpírá kapitalismus. Toto vysvětlení není dostatečné, musí být doplněno mytickými sklony intelektuálů. Intelektuálové jsou nejvíce ze všech skupin odcizení náboženství, trpí nejvíce modernizací, odcizením a anomii modernizace. Jsou proto ochotni naslouchat takovému poselství, které znamená vykoupení od těchto zel. Socialistický mýtus je zvláště ve své marxistické verzi nejlépe schopen vyhovět těmto potřebám.

Kapitalismus není mýtem ani slibem vykoupení od všech zel. Je to ekonomický systém a nic víc. Všechny ekonomické systémy jsou podstatně prozaické na rozdíl od básnictví, které inspiruje, motivuje

a mění lidské myšlení. Kapitalismus se nelegitímuje sám, je závislý na hodnotách, jež jsou dodávány náboženstvím, ale jeho skutečná dynamika je „tvorivá destrukce“. Proto soudobý kapitalismus trpí nedostatkem legitimacy. Je to tím, že má v sobě vestavěnou neschopnost legitimacy sebe sama a je zbaven mytické potence. Jeho legitimita závisí na efektu jeho fakticity nebo se musí opírat o neekonomické legitimizační symboly. Naproti tomu síla socialismu je v jeho funkci mýtu a eschatologie. Nejhorší, co se může člověku stát, že se jeho všechna přání splní, mytická nadřazenost socialismu je v tom, že se nikdy neuskuteční.

Poslední desátá kapitola je shrnutím padesáti propozic, které byly formulovány v jednotlivých kapitolách. Jde o propozice týkající se kapitalismu a materiálního života, kapitalismu a tříd, kapitalismu a demokracie, kapitalismu a kultury individuální autonomie, kapitalismu a vývoje třetího světa, kapitalismu ve východní Asii, kapitalismu a průmyslového socialismu a nakonec legitimacy kapitalismu. Z celkového kontextu vyplývá, že kapitalismus má proti socialismu převahu téměř ve všech souvislostech, i když mu chybí mytická legitimita.

V závěrečné kapitole Berger znovu říká, že jeho souhrn empirických hypotéz není ani pro, ani proti kapitalismu. Uznává však, že existují morální a politické důsledky tvrzení a rozdílu mezi teorií a praxí. Sociální vědec může přispět odlišně k veřejnému diskursu v termínech sedmi obecně zastávaných hodnot. Týká se to materiálního blahobytu lidu a zvláště těch chudých. Zde se kloní k tomu, co katolická církev nazývá preferenční volbou pro chudé v rámci diskuse o vývoji. Další hodnotou je rovnost především z hlediska rozdělení příjmů. Kapitalismus prý nevypadá v tomto ohledu dobře, ale ani socialismus, ani jiné uspořádání není na tom lépe. Pokud jde o politické svobody a demokracii, problém spočívá v tom, co se míní svobodou. Berger se kloní k názoru, že zde je volba jednoznačně pro kapitalismus. Podobné je to s ochranou lidských práv. I zde je kapitalismus v podstatě na tom lépe. Velmi výrazné je přednost kapitalismu realizována v možnostech individuální autonomie. Pokud jde o zachování tradic, zde je kapitalismus hodnocen negativně, protože Berger poukazuje na Schumpeterovo pojetí kreativní destrukce, již nese v sobě kapitalismus. Ten podlamuje tradiční instituce a způsoby života. Ale i socialismus tam, kde realizuje industriální modernizaci, činí totéž.

Přednost socialismu je produkce pospolitosti, které jsou spjaty s jeho mytickou povahou. V těch režimech, které chtějí vytvářet nové formy pospolitosti, bude socialismus preferován. Ale celkově při hodnocení kapitalismu z hlediska sedmi uznávaných hodnot nakonec Berger tvrdí, že většina lidí v současném světě pravděpodobně bude volit ve prospěch kapitalismu na základě empirické evidence, která je nyní k dispozici.

Přes všechny důraz na empirickou evidenci předností kapitalismu Berger na závěr své práce o kapitalistické revoluci překvapivě mluví o potřebě a nutnosti utopie. Utopický prvek v lidské imaginaci je podle Bergerova jednou z bytostných hybných sil dějin a lidstvo by nezměrně postrádalo, kdyby tento prvek někdy zmizel. Utopie překračuje hranice empiricky daného a bude ignorovat empirickou realitu velkého rizika. Riziko však není v neúspěchu, nebezpečí plyne z velkých nákladů, které mohou vzniknout z experimentu utopické imaginace. Utopista je odpovědný za lidské náklady svých projekcí. Je nesporné, že závěr o potřebě a nutnosti utopie, i když je riskantní, je v rozporu s kritikou mytické povahy socialismu. Společenská věda nemůže udělat nic jiného než produkovat souhrn hypotéz. Proto Berger končí svou práci odmítnutím náboženského eschatologického stanoviska a vyslovuje se pro skromné světské stanovisko. Tato skromnost se projevuje ve stoické maximě, že nejzákladnější moudrost spočívá ve znalosti rozdílu mezi tím, co člověk může a co nemůže dělat. Moderní sociální vědec však tuto stoickou maximu poněkud modifikuje. Moudrost znamená znát rozdíl mezi tím, co člověk může pravděpodobně dělat a co pravděpodobně dělat nemůže. Stoická sekularita učí přijmout tuto nejistotu.

Práce P. Bergera není rozhodně napsána povrchním a nepoučeným autorem. Je napsána velmi sugestivně s osobním vyznáním autora, který sympatizoval se socialismem, ale prožil rozčarování. Úvahy autora o velké produktivní moci a síle kapitalismu rozvíjet výrobní síly produktivity a spotřeby jsou potvrzeny a odpovídají skutečnosti. To nakonec na mnoha místech svého díla zdůrazňoval Marx, když mluvil o tendenci kapitalismu k absolutnímu rozvoji produktivních sil a o tom, že technická základna kapitalismu je revoluční. I spojitost rozvoje výrobních sil v kapitalismu se soukromým vlastnictvím, s individualismem, s rozvojem demokratických práv a svobod je prokazatelná. Lze však také uvést do souvislosti demokratická práva a svobody s osvobozenecským bojem pracujících tříd. Při určitém kalkulačním přístupu ke kladům a záporům společenského zřízení lze samozřejmě akcentovat to, co je

pozitivní a negativní, náklady pokroku opomíjet nebo zmírňovat. I kapitalismus má své neduhy a nedostatky jako militaristické tendence, projevy rasismu, prvky sociálního darwinismu, narkománii, komercializaci kultury a umění, což kritizují liberální a levicově orientovaní autoři v kapitalistických zemích. Některé tyto jevy uváděl i Berger dříve ve svých pracích ze šedesátých let.

Určité změny ve srovnání s Bergerovými postoji a stanovisky šedesátých let lze zaznamenat v souvislosti s pojetím vědy. Berger nyní méně akcentuje hodnoty a hodnocení ve vědě, bezvýhradně přijímá koncepci empirické evidence a falzifikace vědeckých hypotéz a teorií. Je to rozchod s dřívějšími humanistickými a antipozitivistickými prvky Bergerových raných děl. Nesporně má Berger pravdu (a zde je princip empirické evidence oprávněný) tam, kde ukazuje na empiricky zjistitelné a prokazatelné slabiny socialismu nejen pokud jde o rozvoj vědy, techniky a produktivity i bohatství spotřeby, ale i o zanedbání a opomíjení demokracie, individuálních práv a svobod, i podcenění klasických práv občana a člověka v zemích „reálného socialismu“. Jeho nespokojenost a kritičnost vůči reálnému socialismu je oprávněná, když vezmeme v úvahu empirickou evidenci negativních důsledků a jevů epochy stalinismu a brežněvovské stagnace.

Práce P. Bergera je významným a cenným dílem autora, s nímž nemusíme ve všem souhlasit (sám Berger volá po kritice a vyvrácení svých propozic), musíme však oceňovat jeho vědeckou erudici, jeho hluboké znalosti, solidnost a svědomitost podání včetně vynikající esejistické a literární formy výkladu. Je velmi pravděpodobné, že jeho kniha vyjde v českém překladu. Byl by to jistě dobrý počín, který by přispěl k poznání práce erudovaného a špičkového amerického sociologa, jehož proslulá práce *Invitation to Sociology* přeložená do češtiny a již ve stránkových korekturách, nesměla v roce 1969 u nás vyjít.

Eduard Urbánek